

УДК 791.9

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863.3/23.166361>**Олена БЕСАРАБ,***orcid.org/ 0000-0002-0793-2850**кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри іноземних мов для гуманітарних спеціальностей
Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара
(Дніпро, Україна) helen_helen@i.ua***УКРАЇНСЬКИЙ КВК ЯК МАСОВЕ МИСТЕЦТВО: ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ**

У статті розглядається розвиток КВК як одного з аспектів масового мистецтва у контексті становлення незалежної України. Досліджено історію виникнення КВК, специфіку його розвитку, часові трансформації під впливом певних суспільно-політичних умов, ідентифіковано сучасний стан зазначеного явища. Незважаючи на досить нелегкий шлях еволюції цього жанру масового мистецтва, завдяки прибічникам та активістам КВК рух КВК зберігся на теренах нашої країни та набув численних варіацій, які дають змогу талановитим людям реалізовуватися на інтелектуально-гумористичній ниві.

Ключові слова: *КВК, масове мистецтво, становлення сучасного українського КВК, масове мистецтво незалежної України.*

Olena BESARAB,*Candidate of Philological Sciences, Docent,
Associate Professor at the Department of Foreign Languages for Humanities
of Oles Honchar Dnipro National University
(Dnipro, Ukraine) helen_helen@i.ua***UKRAINIAN CCR AS MASS ART: HISTORICAL ASPECT**

The article deals with the development of CCR as one of the aspects of mass art in the context of establishment of independent Ukraine. The history of CCR emergence, peculiarities of its development, its temporal transformations influenced by definite social and political conditions and CCR current state are examined.

The purpose of our research is to identify the dynamics of the development of CCR as an element of the mass culture of Ukraine, which has a significant influence on the formation of aesthetic values and tastes of the younger generation in the context of globalization and mediatization of society.

CCR – The club of cheerful and resourceful, or KVN, in its traditionally unchanged international abbreviation, which has long been a patented brand, is a kind of art that combines a spoken genre and other genres of pop art with a kind of intellectual gymnastics and witches' competitions in an atmosphere of direct club communication. At the same time, it is an element of the TV space, since almost every day from the very beginning of its existence, the KVN game in the Soviet Union was broadcasted by the central television of the whole Soviet Union. Thus, based on the spoken genre, with the combination of elements of all sorts of art areas (musical, dance, vocal, humorously satirical) and having acquired the features of the TV genre of CRR, it has undoubtedly become a "synthetic" phenomenon, an element of mass culture, in particular mass art. Thanks to its many-sidedness, for more than 40 years of its existence CRR has not lost the status of one of the most favorite phenomena of mass art.

The collapse of the USSR and the acquisition of independence by its former republics brought some period of new self-identification of the former CRR participants. It resulted in the emergence of different clubs of humour, TV shows etc.

At the present stage of development of the Ukrainian mass culture, the CCR as a phenomenon has acquired new features, the most striking of which in Ukrainian space, in our opinion, is such a phenomenon as "quarter 95". The former team of CRR has created its own creative studio, the Studio 95, which is currently one of the most successful manifestations of CCR in Ukraine. In addition to their own show programs, with the help of former members of well-known Ukrainian teams from the "KVN Highest League", they created projects to identify new comic talents ("League of Laughter", TV projects "Evening Quarter", "Fun Games", etc.). The most vivid representatives of the once successful Ukrainian teams of KVN release their humorous programs, TV shows, solo pop projects, etc.

Despite the socio-political, ideological obstacles at the beginning of the formation of our state, such a phenomenon as CCR in Ukraine has been preserved and in the third tenth of Ukraine's independence Ukraine has acquired diverse forms (the aforementioned bodies, cinema, projects by "the Studios of the quarter 95").

Key words: *CCR, mass art, the establishment of modern Ukrainian CCR, mass art of independent Ukraine.*

Постановка проблеми. Актуальність проблеми масової культури значною мірою визначається культурними трансформаціями, пов'язаними з новою соціальною моделлю, яка сформувалася в Україні протягом останніх десятиліть.

Аналіз досліджень. Сприймаючи погляди дослідників масової культури XIX – XX століття (Х. Ортега-і-Гассета, Белла, Макклюена) на масову культуру як новий тип культури, яку «породили» засоби масмедіа, характеристикою якого є те, що виробництво культурних цінностей і сучасному індустріальному суспільстві розраховане на масового споживача цієї культури, ми спробуємо виявити особливості становлення одного з сучасних аспектів масової культури, КВК, у сучасних умовах суспільного розвитку України, в контексті пошуку національної ідентичності масової культури нашої країни (Ортега-і-Гассет Х., 1991; Белл Д., 2004). Обраний нами аспект масового мистецтва (КВК як явище, тим більше, український його варіант) не досліджувався раніше у наукових джерелах. Отже, у нашій статті спробуємо сформулювати певне уявлення щодо специфіки еволюції КВК як явища маскульту.

Метою статті є виявлення динаміки розвитку КВК як елементу масової культури України, який має значний вплив на формування естетичних цінностей та смаків молодого покоління у контексті глобалізації та медіатизації суспільства.

Виклад основного матеріалу. КВК – Клуб веселих та кмітливих (або КВН, у його традиційно незмінній інтернаціональній аббревіатурі, яка давно вже стала запатентованим брендом) – є видом мистецтва, який поєднав у собі розмовний жанр та інші жанри естрадного мистецтва зі своєю інтелектуальною гімнастикою та змаганнями дотепників в атмосфері безпосереднього клубного спілкування. Водночас він є елементом телевізійного простору, адже майже від самого початку свого існування кожна гра КВК у Радянському Союзі (а щоразу це було великою подією всесоюзного масштабу, адже змагалися команди-представники різних союзних республік) транслювалася центральним всесоюзним телебаченням. Таким чином, базуючись на розмовному жанрі з поєднанням елементів всіх естрадних напрямів мистецтва (музичного, танцювального, вокального, гумористично-сатиричного) і набувши рис телевізійного жанру, КВК, безперечно, став «синтетичним» явищем, елементом масової культури, зокрема масового мистецтва. На нашу думку, саме завдяки своїй багатогранності КВК за більше ніж 40 років свого існування, своєї активної діяльності не втратив статусу одного з

найулюбленіших явищ масового розважального мистецтва. А на сучасному етапі свого розвитку перетворився завдяки окремим його командам на яскраве видовище з гострим гумором й талановитим залученням елементів інших видів мистецтв.

Проаналізуємо сучасний стан КВК в Україні, дослідивши передумови його розвитку із початку його функціонування за радянських часів. Розглянемо особливості становлення КВК за кількома періодами:

- виникнення і «старий» КВК 1961–1971 років;
- відновлення КВК (1986 рік);
- сучасний КВК в Україні та його трансформації.

За словами одного з зачинателів гри, С. Муратова, за прототип радянського КВК було взято популярну на той час у Чехословаччині телевізійну програму «ГГГ» – «Гадай, гадай, гадальщик», ведучий якої режисер С. Страд розповів йому, радянському режисеру, про її формат та оригінальний жанр. Тоді було вирішено зробити радянський еквівалент під назвою «Вечер веселых вопросов». Як зазначає С. Муратов, саме цією грою було започатковано традицію запозичення телеідей (История КВН; История КВН и знаменитые кавээнщики). Перший сценарій було написано весною 1957 року, невдовзі вийшла і перша програма. Це було предтечею майбутнього КВК. Редактором був С. Муратов, ведучими програми – популярний композитор і дотепник Микита Богословський й актриса М. Ліфанова. Так народилася перша радянська вікторина, в якій гра йшла з глядачами. Абсолютно випадкові люди викликалися на сцену за допомогою різних трюків. Наприклад, ведучий вистрілював у зал парашутом – на кого опуститься, той і учасник. Глядачі вперше стали дійовими особами. І не лише присутні у залі, але й телеглядачі. Так, на першому ефірі глядачам запропонували привезти до студії три речі (7-й том Дж. Лондона, фікус у горщику і черепаху), хто перший, той – переможець. Приготували три призи, а приїхало біля двадцяти людей. Довелося виходити з положення. Була не надто продумана організація конкурсу, натовп невдоволених глядачів-виконавців завдання та зрив ефіру стали причиною закриття передачі («за технічними причинами»). Чотири роки потому, у 1961 році, у тієї самої команди творців-ентузіастів виникла ініціатива створити щось подібне до «ВВВ». Так виникла програма Центрального телебачення Радянського Союзу КВК (в оригіналі КВН) (История КВН; История КВН и знаменитые кавээнщики; Гальперина).

З часом, значно поширившись за рамки телевізійного формату, ця гра перетворилася на масовий рух, до участі в якому залучилася молодь всіх країн колишнього СРСР. Завдяки телевізійному формату, оригінальності, розважальності та динамічності проекту мільйони глядачів стали прихильниками КВК на довгі роки. А саме явище КВК стало однією з найпоширеніших форм масового дозвілля радянських людей.

Отже, 8 листопада 1962 року відбувся показ нової телепередачі на Центральному телевізійному каналі СРСР під назвою «КВН», або «Клуб веселых и находчивых» (наш варіант – «Клуб веселих і кмітливих»). Як зазначають у статтях до книги «Мы начинаем КВН» засновники гри тележурналіст С. Муратов та активісти тогочасної молодіжної самодіяльності А. Аксельрод та М. Яковлев, аббревіатуру КВН вони взяли від назви марки першого телевізора, а потім вгадали його розшифровку. Перші телевізійні змагання КВК мали пізнавальний характер із науково-популярною тематикою, а завданням учасників було демонструвати, перш за все, знання з різних сфер науки. За структурою програми були схожі на спортивні змагання (упродовж року 6–8 команд-представників різних вищих навчальних закладів СРСР змагалися за кубок КВК, проходячи відбіркові, полуфінальні та фінальні ігри. Кожна гра оцінювалася «зірковим журі», тобто відомими людьми з різних сфер діяльності (История КВН; История КВН и знаменитые кавээнщики).

Спочатку передачі знімалися у павільйоні на Шаболовці, пізніше були перенесені до Телевізійного театру, що вимагало зміни стилістики та іншого ведення передачі, іншої манери спілкування з командами й уболівальниками. Масштаби КВК розширилися і на телебаченні, і за його межами. За результатами соціологічних опитувань, КВК набув статусу найпопулярнішої передачі і утримував його роками, випереджаючи навіть показ по телебаченню художніх фільмів.

Перші випуски передачі включали лише миттєві конкурси, завдання, вирішення яких відбувалося прямо в ефірі. Лише на другий рік існування передачі з'явилися домашні завдання. Якщо учасники не знали відповіді на якесь питання, вони підходили до вирішення проблеми з гумором і намагалися відповідати дотепно. На початковому етапі існування КВК учасники гри заздалегідь знали лише, що буде привітання команд, і лише на грі їм повідомляли тему домашнього завдання (коли воно вже з'явилось). Все інше, що відбувалося у програмі (грі), було абсолютною імпровізацією.

Поступово сформувався певний фундамент – кілька конкурсів, що обов'язково проводилися у кожній грі та з часом стали традиційними у КВК. Отже, базою гри стали (у відповідному порядку):

– конкурс «Привітання» – своєрідна презентація команди, виступ у розмовному естрадному жанрі;

– «Розминка» – взаємні запитання-відповіді між командами, іноді з включенням запитань від глядачів. Головне завдання кожної команди – вигадати дотепну оригінальну відповідь. На початковому етапі розвитку КВК запитання в цьому конкурсі були виключно на ерудицію та знання;

– конкурс-двобій «Капітанський», де капітан кожної команди має виконати певне завдання (виголосити промову на задану тему та інше), здобуваючи при цьому бали для своєї команди;

– останнім, завершальним конкурсом будь-якої гри КВК є «Домашнє завдання», тобто виступ команди, естрадна міні-вистава на задану тему (тема заздалегідь повідомляється команді з метою ретельної підготовки до виступу задовго до гри). Конкурс «Домашнє завдання» зазвичай є найбільш ефективним, масовим та яскравим етапом гри, адже він є кульмінацією цього свята таланту й розуму.

Крім перелічених основних конкурсів, є ще кілька різноманітних видів завдань, змагань, які подекуди проводяться в програмах КВК, варіюючись від гри до гри. До таких вибіркових конкурсів належать: конкурс на кмітливість, відгадування інтелектуальної загадки; конкурс на швидке виконання заданої вправи з одночасними запитаннями на ерудицію; виїзний конкурс, де завданням було привезти на зазначене місце (місце зйомки програми) щось, чому не давали назви, а лише нечітке пояснення (привезти «те, чого не існує» тощо) (История КВН; История КВН и знаменитые кавээнщики; Гальперина). Конкурси завжди були різноманітними завдяки багатогранним можливостям формату гри КВК.

Створений із розважально-пізнавальною метою КВК став своєрідним каталізатором досягнень та подоліків розвитку радянського суспільства, він набув певної виховної функції, а жарти його учасників становилися цитатами, які вже давно «пішли в народ» та стали класикою жанру. Цікавий приклад наводить М. Яковлев. Колись на одній з ігор під час конкурсу уболівальників команд «фізиків» та «медиків» завданням для уболівальників було що-небудь станцювати. Від однієї команди вийшов і гарно станцював один хлопець, а від іншої нікого не було. Тоді на заклик ведучого, на той час А. Аксельрода, «не дати команді програти» вийшов яскраво рижий

хлопець і станцював щось незрозуміле, без будь-якого почуття ритму та дуже смішно. А коли на запитання ведучого «Де ви навчалися?» він відповів «Я самородок», вся зала вибухнула зі сміху. Наступного дня цей жарт повторювався скрізь. Таких прикладів було чимало (История КВН; История КВН и знаменитые кавээнщики).

Зважаючи на прискорений розвиток країни, науково-технічний прогрес, підвищився інтерес до науки як до однієї зі сфер діяльності суспільства і завдяки виникненню нового соціального прошарку «науково-технічної інтелігенції» зник «культурний бар'єр між науковим середовищем та широкими масами: сформовані в середовищі світоглядні та ціннісні орієнтації, навіть культурні смаки дедалі б впливали на світогляд, цінності й смаки усього суспільства» (История КВН; История КВН и знаменитые кавээнщики). Таким чином, щороку КВК набував дедалі більшої поширеності та став «грою для всіх». Головним завданням проекту КВК було підвищення рівня загальної культури громадян великої країни на стадії її розбудови, пробудження потягу до знань та мотивування творчого розвитку, особливо молодого покоління.

Підтверджуючи відсутність бар'єру між виконавцем на сцені та глядачем – первинною основою формату гри КВК, для вболівальників гри проводились спеціальні конкурси, в яких брали участь присутні в залі прихильники команд, а зароблені ними бали додавалися до балів їх команди. Крім того, вболівальники завжди підтримували свої команди плакатами, гаслами, відповідною активною підбадьорливою реакцією на показане зі сцени. Це, звичайно, сприяло формуванню позитивної думки про команди у глядачів та журі та подекуди впливало і на бали, отримані командою від журі.

Ще одним позитивним явищем (радянського) КВК була пропаганда значення освіти у житті та можливостей, які надавало її отримання молодій людині. За словами одного з російських дослідників явища КВК, ця гра зробила свій значний внесок у виховання «цілого покоління «трудолюбів» – людської основи досягнень технотронної епохи, використання якого як основи системи освіти та виховання створює передумови економічного підйому» (История КВН).

КВК набув статусу непересічної яскравої події в загальному контексті радянського телебачення тих часів завдяки своїй непередбаченості, оригінальному поєднанню спортивного телевізійного змагання з інтелектуальним змістом та загальною атмосферою масового свята. Не менш значущою причиною популяризації КВК, безперечно, був телевізійний формат гри.

З 1968 року її стали записувати на відеоплівку, і конкурс на екрані дедалі більше перетворювався з живого спілкування і змагання на театр. Для підняття рівня КВК і залучення до гри учасників з інших міст та республік СРСР командам наперед почали розкривати зміст конкурсів. Але відсутність імпровізації призвела до того, що критики заговорили про кризу КВК («Що трапилося з КВК?», «Куди йде КВК?»). Через погіршення якості, а також, за ствердженням засновників гри, через особливу нелюбов до КВК одного з «великих начальників» після довгого «цькування» програми, обкладання її цензурою («з того не сміятися, те не обговорювати, тієї теми не торкатися») і безкінечних скорочень та спроб дискредитувати її учасників передачу закрили.

Відродження КВК відбулося у 1986 році, з початком гласності епохи «перебудови». Отже, ідея відродження телепередачі під назвою «КВК» «вітала у повітрі». Молоді, але вже відомі учасники КВК А. В. Меншиков (капітан команди МІСІ 60-х років), який працював тоді у Молодіжній редакції Центрального телебачення, та Б. А. Салібов (представник одеської команди, московський поет і драматург), порадившись із «батьками» КВК А. Аксельродом, М. Яковлевим і С. Муратовим, розробили ідею нової програми зі старою назвою. Охоплені ейфорією змін, автори ідеї вважали, що в новому КВК все має бути «по-новому» (Гальперина). Новими були конкурси і система оцінок, структура передачі і прийом телевізійного показу.

Головною проблемою організаторів гри стали команди, адже колишні розійшлися, а нові не з'явилися. Покоління, що грало у «великій КВК», давно залишило сцену, і традиції жанру були перервані, що зумовило відсутність навичок гри в КВК у 80-х роках. Незважаючи на такі передумови, до Молодіжної редакції, що займалася відбором команд на гру, прийшло близько 200 заявок.

25 травня 1986 року вийшла в ефір перша гра першого сезону відродженого КВК. У ній змагалися команди Московського і Воронежського інженерно-будівельних інститутів. Але головний успіх був у одеситів, які, створивши імідж «Одеських джентльменів», з якісним текстом і акторською грою стали лідерами сезону. Крім того, ця команда поєднувала в собі три покоління гравців (60 осіб) і вела гру в стилі 60-х, де літературний зміст переважав над дією. Цензура в оновленому КВК першого сезону була всебічна. Багато матеріалу вирізали (гра тоді йшла в ефірі по 4–5 годин, на відміну від сучасної 1 години 45 хвилин), але в ефір потрапляло все найкраще, найгостріші

жарти. Знову КВК завоював велику популярність, його дивилася й цитувала більшість населення країни, а команди гравців ставали кумирами. У 1987 році керівником телепередачі КВК став О. В. Масляков.

Розпад СРСР та набуття незалежності його колишніми республіками підточують основи КВК, однак продовжують збиратися команди вже незалежних держав, що за звичкою грають в «інтернаціональний КВК російською мовою».

Пізніше стали створювати свою «Планету КВН», в якій українськими стандартними темами для жартів були українське сало і газовий трубопровід, а в збірній команді «Збірна ХХІ століття» єдиним учасником від України був В. Зеленський у карикатурній ролі «козака в шароварах», що виникла як результат примітивного стереотипного сприйняття всього українського у Росії. Коли жарти про сало і трубу набридли, перестали веселити російського глядача і наші команди стали непотрібними на російській сцені, було вирішено створити відкриту українську лігу на телеканалі «1+1». У Києві українські команди знову стали смішними. Але чотири роки потому за певних причин телевізійний КВК покинув канал «1+1» і Україну. Українські команди знову поїхали до Москви й опинилися в новому проекті «Прем'єрліга», ведучим якого став О. Масляков-молодший.

Сезон телевізійного КВК починався у січні в Сочі, де з кількох десятків команд вибиралася лише одна десята всіх учасників. Звичайно, конкурувати з російськими командами і їх специфічною тематикою українцям зі своїми жартами, зважаючи на вже досить по-різному сформоване у представників незалежних держав світосприйняття і ставлення до суспільно-політичних та життєвих реалій сьогодення, було досить важко. Адже журі було переважно російським. За таких умов більшість українських команд до московського етапу змагань не потрапляла. Згодом було вирішено створити Українську вищу лігу, що проходила на одному з українських телеканалів – «Новому каналі». Пообіцявши в українському варіанті ліги зробити акцент на україномовності КВК, організатори запросили до журі людей, які не володіли мовою. Отже, повторюючи «сочинський варіант», найяскравіші україномовні команди не отримали належної оцінки. Так, певний період знову український КВК був залишений на самовизначення, не потрібний ані Маслякову, ані країні, зокрема, українському уряду, що могло призвести до зникнення наймасовішого і найвпливовішого виду молодіжних інтелектуально-видовищних змагань.

Упродовж майже всього періоду незалежності регулярні змагання в різних містах країни проводила суспільна молодіжна організація – асоціація «КВК України» (ігри на Кубок України, Студентська ліга, шкільні змагання КВК). Але бренд «КВК» належить А. Маслякову і компанії «АМіК» і кожне питання, пов'язане з ім'ям бренду, зокрема проведення національного чемпіонату КВК України, мало вирішуватися через нього, а він не був зацікавлений у вдосконаленні українського варіанту гри. На державному ж рівні проблеми українського КВК, як і української культури загалом, не були актуальні у перші декади незалежності.

На сучасному етапі розвитку української масової культури КВК як явище набув нових рис, найяскравішою з яких на українському просторі, на наш погляд, є таке явище, як «95 квартал». Колишня команда КВК за понад десять років свого існування, набувши досвіду участі у міжнародному клубі КВК, створила власне творче підприємство «Студія «Квартал 95», який нині є одним із найбільш успішних проявів КВК в Україні. Крім власних шоу-програм, за допомогою і колишніх учасників відомих українських команд із «Вищої ліги КВК» вони створили проекти для виявлення нових талантів гумористичного спрямування, «Ліга сміху», телевізійні проекти «Вечірній квартал», «Ігри приколів» тощо. Найбільш яскраві представники колись успішних українських команд КВК випускають свої гумористичні програми, ТВ-шоу, сольні естрадні проекти: політичне кабаре (театр КВК ДДУ), український «Comedy club» («Дует імені Чехова»), «Країна У» (проект ХАІ), «Дизель шоу» («Дизель») тощо.

Висновки. Підсумовуючи все вищезазначене, можемо зазначити, що, незважаючи на суспільно-політичні, ідеологічні перешкоди на початку становлення нашої держави, таке явище, як КВК в Україні збереглося (завдяки активістам КВК) та на третьому десятку незалежності України набуло різнопланових форм (зазначені вище теле-, кіно-, естрадні проекти «Студії «Квартал 95»). За традицією, в КВК продовжують грати молодь і студенти на міському рівні, вузівському, шкільному, елементи КВК застосовуються у різних заходах естрадного типу. Адже ця гра дає змогу молоді реалізувати свої прагнення до художньої творчості, одночасно задовольняючи їх естетичні запити і потяг до змагання, самоствердження в колективі однолітків. Крім того, КВК, як будь-яке мистецтво, допомагає людині адаптуватися до умов життєдіяльності в суспільстві та відволікає від можливих негативних проявів періоду психологічного становлення молодої особистості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ортега-и-Гассет Х. Восстание масс. *Эстетика. Философия культуры*. Москва : Искусство, 1991. 588 с.
2. Белл Д. Грядущее постиндустриальное общество. Опыт социального прогнозирования / Перевод с английского. Изд. 2-е, испр. и доп. Москва : Academia, 2004. CLXX. 788 с.
3. История КВН. URL: <http://planetakvn.narod.ru/istoria.htm>.
4. История КВН и знаменитые кавээнщики. URL: <https://tass.ru/kultura/3764376>.
5. Гальперина Е. КВН – Как это делалось или метаморфозы клуба веселых и находчивых. URL: http://www.tvmuseum.ru/catalog.asp?ob_no=8725

REFERENCES

1. Ortega-i-Gasset H. Vosstanie mass [Mass uprising]. *Philosophy of culture*. Moscow : Art, 1991. 588 p. [in Russian].
2. Bell D. Griadushcheye postindustrialnoye obshchestvo. Opyt sotsialnogo prognozirovaniya [The coming post-industrial society. Experience of social forecasting] / Translation from English. Ed. 2nd, rev. and add. Moscow : Academia, 2004. CLXX. 788 p. [in Russian].
3. Istoriya KVN [The History of KVN]. URL: <http://planetakvn.narod.ru/istoria.htm> [in Russian].
4. Istoriya KVN i znamenityye kaveenshchiki [The history of CCR and famous CCR participants]. URL: <https://tass.ru/kultura/3764376> [in Russian].
5. Gal'perina Ye. KVN – Kak eto delalos' ili metamorfozy kluba veselykh i nakhodchivykh [How it was done or the metamorphosis of the club of a cheerful and resourceful]. URL: http://www.tvmuseum.ru/catalog.asp?ob_no=8725 [in Russian].